

УДК: 792:398"19/20"(477)(045)

DOI: 10.31318/2414-052X.4(69).2025.354588

МАРІАМНА КАПІТУЛА

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0002-9993-3865>

головний режисер Київського театру української традиції «Дзеркало»

(Київ, Україна)

mariamnakapitula@ukr.net

ТЕАТРИ МАЛИХ ФОРМ УКРАЇНСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ ЯК ФЕНОМЕН РОЗВИТКУ СЦЕНІЧНОГО МИСТЕЦТВА XX–XXI СТОЛІТЬ

Розглянуто причини появи, процес еволюційних видозмін театрів малих форм західноєвропейської традиції з поступовим виокремленням їх характерних ознак, репертуарної політики, синтезу засобів виразності, гедоністичної спрямованості. Проаналізовано вплив зарубіжних театрів малих форм на формування означених інституцій на теренах України у XIX столітті. Визначено відмінності вітчизняних інституцій в аспекті драматургічно-змістовної наповненості вистав. Розглянуто репертуарний контекст та уподобання глядацької аудиторії різних регіонів України дореволюційного (1917) періоду з наданням переваг у формуванні репертуарної політики означених інституцій. Виявлено докорінні видозміни в художньо-естетичних запитах нового глядача робочого походження з метаморфозами тематичної спрямованості вистав у нових соціокультурних реаліях. Висвітлено особливості становлення театрів малих форм на західноукраїнських землях до 1939 року з різновекторною спрямованістю репертуарної політики у контексті переосмислення класичного національного репертуару XIX століття. З'ясовано експериментальні пошуки нових моделей утілення вистав. Визначено концепт застосування української обрядовості як підґрунтя формування репертуару вітчизняних театрів малих форм. Схарактеризовано функціональне призначення звичаїв і обрядів українського етносу у контексті застосування календарних, сімейно-родинних, релігійних свят і традицій в репертуарних виставах камерних театральних форматів. Досліджено режисерський аспект сценічних утілень українських традицій у вітчизняних театрах малих форм загалом та Київського — «Дзеркала» зокрема з диференціацією репертуару за інтересами, запитами та уподобаннями різних вікових категорій: дитячо-юнацької, молодіжної, зрілої. Доведено, що обрядовість сприяє збагаченню сценічної мови, підсилює емоційний та смисловий вплив вистав, а також виконує важливу ідентифікаційну функцію, актуалізуючи національну культурну пам'ять глядача. Обґрунтовано режисерські підходи до інтерпретації поняття «театри малих форм», які диференціюються залежно від вікової аудиторії та її психологічних і естетичних потреб.

Ключові слова: становлення українських театрів малих форм, театр малих форм «Дзеркало», українська обрядовість та традиційність, репертуар, сучасні режисерські інтерпретації.

Постановка проблеми... У сучасних умовах розвитку українського соціокультурного простору спостерігається стійка тенденція до переосмислення та актуалізації національних традицій у театральному мистецтві. Особливо помітним цей процес стає в діяльності театрів малих форм, які завдяки своїй

мобільності, гнучким організаційним моделям та камерному формату здатні оперативно реагувати на виклики часу. Події останнього десятиліття, зокрема загроза втрати культурної, мовної та територіальної цілісності України, спричинили масштабне повернення суспільства до власного етнокультурного коріння. Саме це зумовило інтенсивний інтерес до історії, традицій, фольклору та обрядовості, що є фундаментом української ідентичності. У таких реаліях театри малих форм української традиції постають не лише як художні інституції, а й як значущі культурно-просвітницькі осередки, що виконують важливу функцію консолідації суспільства. Їх репертуарна політика дедалі більше спрямовується на освоєння національного матеріалу: класичну драматургію, народну міфологію, легендарну спадщину, фольклор та ритуально-обрядовий комплекс. Звернення до традиційного культурного коду не лише зміцнює національну свідомість, а й сприяє створенню нової естетичної парадигми українського театру, у якій синтезуються традиційні мотиви та модерні сценічні технології. Зростання ролі театрів малих форм зумовлене також їх здатністю працювати з локальними громадами. На відміну від великих академічних театрів, що сконцентровані переважно у центральних частинах міст, малі театральні осередки розташовані в окремих мікрорайонах та наближені до повсякденного життя місцевого населення. Це створює унікальну можливість для формування культурного простору на рівні громади, залучення соціально вразливих груп, дітей, переселенців, людей, які раніше були позбавлені доступу до театрального мистецтва. Додатковою перевагою є висока мобільність: театри малих форм можуть демонструвати свої постановки у школах, лікарнях, бібліотеках, тимчасових прихистках, бомбосховищах, на вуличних майданчиках тощо. Така гнучкість розширює коло глядачів, робить мистецтво соціально значущим і наближеним до людини. Внаслідок цього театри малих форм стають носіями важливої просвітницької, терапевтичної та інтеграційної функції, що особливо актуально в екстремальних умовах воєнних дій та суспільних трансформацій.

Національно зорієнтований репертуар театрів малих форм також переживає суттєві метаморфози. Спостерігається чітка тенденція до інсценізації народних казок, легенд, творів класичної української літератури, звернення до

сучасної драматургії, що репрезентує рефлексії на травматичні події сьогодення. Українська обрядовість як цілісна система символічних дій, календарних циклів, пісенних і танцювальних структур слугує потужним драматургічним ресурсом. Її семіотичний потенціал дозволяє вибудовувати багаторівневі сценічні образи, поєднувати архаїчні форми із сучасними мистецькими пошуками, створювати нові моделі театральної комунікації та розширювати межі музично-драматичних жанрів.

Водночас, попри зростання інтересу до української традиційної культури, наукове осмислення діяльності театрів малих форм, їх інституційного призначення, репертуарної політики та специфіки сценічних рішень залишається недостатнім. Так, попередні десятиліття українського театрознавства були зосереджені переважно на великих сценічних формах або ж на аспектах історії театру загалом. Комплексне вивчення театрів малих форм у контексті сучасної етнокультурної динаміки не отримало належного теоретичного опрацювання. Потребує ґрунтового дослідження і питання взаємодії театрів малих форм із традиційною культурою: яким чином обряди, звичаї, міфологічні структури та фольклорні мотиви інтегруються в сучасні вистави? Які режисерські інтерпретації використовуються для адаптації традиційного матеріалу до нових соціокультурних умов? Наскільки ефективно театри малих форм сприяють збереженню національного спадку, відродженню культурної пам'яті та формуванню сучасної української ідентичності?

Актуальність проблеми посилюється тим, що театри малих форм часто перебувають у складних умовах фінансування та функціонування. Незважаючи на це, їх творча активність, експериментальна спрямованість та орієнтація на національний культурний код засвідчують перспективність подальшого розвитку цього типу мистецьких інституцій. Театри малих форм є одним із найдинамічніших сегментів сучасного українського сценічного мистецтва, що потребує всебічного наукового вивчення у теоретичних аспектах та у контексті практичної реалізації режисерських, сценографічних та драматургічних рішень.

Отже, постає необхідність комплексного дослідження функціонування театрів малих форм української традиції як феномену, що поєднує художню,

культурно-просвітницьку, соціальну та ідентифікаційну функції. Наукове осмислення їх ролі в сучасному театральному процесі дозволяє повніше зрозуміти тенденції розвитку українського сценічного мистецтва XX–XXI століть, визначити напрями трансформації національної культурної спадщини та окреслити перспективи подальшого становлення театрів малих форм у контексті глобальних і локальних соціокультурних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій... Театри малих форм української традиції за специфікою функціонування та репертуарною політикою наближені до професійної діяльності музично-драматичних інституцій задля задоволення художньо-естетичних запитів різних соціальних та вікових верств населення. Тому огляд наукових розвідок їх становлення у певній мірі співпадає з еволюцією більш масштабних театральних установ.

Мистецька діяльність музично-драматичних театрів різних регіонів України в умовах їх специфічних соціокультурних реалій останньої третини XIX – початку XX століття із порівняльним аналізом надання переваг реципієнтами означених локацій стала предметом дисертаційного дослідження І. Ян (2011).

Особливості функціонування музично-драматичного театру Правобережної України у контексті парадигми художньої культури першої половини XIX століття на міжнаціональній мистецькій взаємодії досліджено О. Волосатих (2009). Концепт діяльності музично-драматичного театру Чернігівщини на зламі XIX – XX століть з окресленням його репертуарної спрямованості та запитів глядача розглянуто О. Гранат (2011).

Змістовності музично-театрального життя Києва напередодні революційних подій 1917 року, художньо-естетичним запитам, смакам та уподобанням його населення присвячена робота відомого киевознавця А. Макарова (2017). Докорінний злам в репертуарній політиці театрів малих форм Києва у перші післяреволюційні роки, обумовлені зміною уподобань нового глядача висвітлено в дисертаційному дослідженні Т. Катасонової (1995) та в критичному огляді Л. Каплана (1919).

Зіставлення форматів існування музичних театрів малих форм Києва і Харкова, особливості їх становлення, мистецька діяльність, формування

репертуару у першій половині ХХ століття проаналізовано Г. Веселовською (2010). Огляд функціонування робітничих театрів малих форм 20-30-х років ХХ століття Правобережжя, Лівобережжя та Донбасу з класичними і сучасними репертуарними виставами, пріоритетним виконанням українською мовою зробила І. Галась (2010).

Театральне життя на західноукраїнських землях 1918–1929 років у складі трьох різних держав Польщі, Румунії та Чехословаччини, що у класичних виставах зберігало зв'язок із дореволюційним репертуаром Центральної України, а у сучасних — орієнтувалося на західноєвропейські зразки, стало предметом наукової розвідки О. Боньковської (2008).

Пошуки нової мистецької парадигми в інтерпретації репертуару київських театральних установ порубіжжя 80-90-х років ХХ століття із визначенням характерних ознак останніх років радянської влади та перших років незалежності схарактеризував О. Биструшкін (2009). Огляд причин появи, становлення та формування пріоритетного репертуару незалежних театрів малих форм недержавного фінансування в Україні, що існували на принципах самоокупності, завдяки підтримці меценатів або громадських мистецьких об'єднань на початку ХХІ століття, зробила Н. Мірошніченко (2016).

Різні аспекти української обрядовості, що стали підґрунтям формування репертуару вітчизняних театрів малих форм, розглядалися етнографами та науковцями. Цикл календарних свят, який широко застосовується режисерських інтерпретацій театральних вистав національної тематики, розглянуто О. Воропаєм (1958а, 1966б), І. Ігнатенко (2016) та проаналізовано у дисертаційному дослідженні О. Ліманської (2008). Функціональне призначення міфологічних і сакральних уявлень і вірувань, що часто застосовуються у музично-театральних виставах із відображенням календарних та релігійних свят, стало предметом наукової розвідки Т. Коберської (2003).

Репертуарна політика театру української традиції «Дзеркало» останніх років ХХІ століття, що анонсована на сайті установи, презентує різножанровий спектр вистав для різних вікових категорій глядачів міста Києва. Саме це враховує запити і уподобання реципієнтів. Режисерські підходи до органічного

поєднання національних традицій із інноваційними сценічними рішеннями, спрямованими на задоволення естетичних потреб споживача мистецького продукту доби інформаційного суспільства (Капітула, 2025).

Мета дослідження: окреслити особливості сценічного прочитання української обрядовості у вітчизняних театрах малих форм на тлі переосмислення національних традицій в еволюційних реаліях ХХ–ХХІ століття.

Завдання дослідження:

- 1) з'ясувати особливості історичного становлення театрів малих форм загалом та у різних регіонах України зокрема;
- 2) проаналізувати характер застосування українських традицій та обрядів у репертуарі вітчизняних театрів малих форм;
- 3) визначити вектори режисерських підходів до трактування вистав, призначених для дитячо-юнацького, молодіжного та зрілого віку.

Виклад основного матеріалу дослідження... Історія становлення театрів малих форм є складним і багатовекторним процесом, що відбувався у тісному зв'язку із загальними соціокультурними трансформаціями європейського та українського суспільства. Формування цих театральних інституцій не було одномоментним явищем, а стало результатом еволюції різноманітних видовищних практик, які відповідали запитам міської публіки та реаліям культурного споживання.

Перші передумови виникнення театрів малих форм простежуються у західноєвропейській культурі кінця XVIII – першої половини XIX століття, коли на ґрунті розважальної індустрії активно розвивалися камерні сценічні формати, зорієнтовані на невеликі простори та безпосередній контакт з глядачем. Ресторанні та клубні заклади поступово перетворювалися на майданчики для демонстрації дивертисментних програм, що включали вокальні, інструментальні, хореографічні та драматичні номери. Саме в цьому середовищі сформувалися вар'єте, театри-кабаре, театри мініатюр, які стали прототипами подальшого розвитку малих театральних форм.

У процесі розвитку ці формати почали тяжіти до більш структурованих музично-драматичних моделей. Зокрема, поєднання драматургічного тексту з музичними номерами сприяло виникненню жанрів комічної опери, водевілю, а згодом і оперети, що реалізовувалися переважно у камерних умовах. Характерними рисами таких вистав були компактність, динамічний розвиток подій, мінімалістичне сценічне оформлення та орієнтація на актуальну тематику. Ці ознаки згодом стали визначальними для театрів малих форм як окремого явища сценічного мистецтва.

На українських теренах процес формування театрів малих форм набув власної специфіки, зумовленої історичними, соціальними та культурними чинниками. Скасування кріпацтва у другій половині XIX століття спричинило активну урбанізацію та масовий приплив сільського населення до міст. Це, своєю чергою, актуалізувало потребу у нових формах дозвілля, доступних для широких верств містян. Саме в цей період у великих містах України — Києві, Харкові, Одесі поширюються балагани, вертепи, театри тіней, лялькові та маріонеткові вистави, а також так звані кафешантани, що поєднували естрадні та театральні елементи.

Водночас українські театри малих форм від самого початку тяжіли не лише до розважальності, а й до змістовної, тематично цілісної подачі матеріалу. На відміну від західноєвропейських аналогів, де переважала гедоністична видовищність, вітчизняні камерні театри поступово формували репертуар, у якому помітним виявився вплив драматичного театру, літературної традиції та національної проблематики. Це реалізувалося у зверненні до розмовних жанрів, сатиричної та гумористичної драматургії, а також у використанні української мови як важливого засобу культурної ідентифікації. Значну роль у становленні театрів малих форм відіграла просвітницька діяльність культурних осередків та аматорських гуртків при навчальних і громадських установах. У різних регіонах України діяли музично-драматичні колективи, які ставили п'єси вітчизняних авторів і популяризували національну культуру серед міського населення. Така діяльність сприяла не лише формуванню глядацької аудиторії, а й заклала основи для подальшого інституційного розвитку театрів малих форм.

Регіональні особливості розвитку цих театрів проявлялися у виборі репертуару та форм організації сценічного процесу. В Одесі на початку ХХ століття театри мініатюр активно запозичували елементи столичної естрадної культури, поєднуючи театральні сценки з конферансом і кінематографом. Харківські осередки тяжіли до синтезу класичної драматургії з розважальними формами, поступово виробляючи власну модель камерного музично-драматичного театру. У Києві ж паралельно співіснували народні видовищні традиції та модерні європейські театральні тенденції, що створювало ґрунт для різноманіття малих сценічних форм.

Кардинальні суспільно-політичні зміни початку ХХ століття істотно вплинули на подальший розвиток театрів малих форм. Події революційного періоду та громадянської війни призвели до дестабілізації діяльності великих стаціонарних театрів, які виявилися менш адаптивними до швидкоплинних змін. Натомість камерні театри, завдяки своїй мобільності та гнучкій структурі, змогли оперативнo реагувати на актуальні події, пропонуючи глядачам програми, що відображали дух часу. У цей період театри мініатюр і кабаре набули особливої популярності, оскільки забезпечували безпосередній контакт з аудиторією та використовували сатиричні й алегоричні форми для осмислення соціальних і політичних процесів. Малі жанри виявилися найбільш придатними для художнього реагування на кризові явища, адже дозволяли стисло й виразно передавати актуальні смисли. Таким чином, театри малих форм перебрали на себе функцію своєрідного «дзеркала епохи», відображаючи суспільні настрої та трансформації.

У 1920-х роках, у період запровадження нової економічної політики, театри малих форм отримали додаткові можливості для розвитку. Поєднання державних і приватних ініціатив сприяло зростанню кількості камерних театральних колективів, які орієнтувалися на економічну доцільність і масового глядача. Репертуар цих театрів здебільшого складався з легких для сприйняття жанрів, що відповідали ідеологічним та комерційним запитам часу. Водночас посилення контролю з боку радянської влади поступово змінювало характер діяльності театрів малих форм. Вони почали виконувати агітаційно-

пропагандистські функції, зберігаючи при цьому основні риси камерного театру: мінімальні сценічні засоби, узагальнені образи, символічність та підвищену експресію. Саме в цей період сформувався образ театрів малих форм як інструменту масового культурного впливу, здатного охоплювати різні соціальні групи.

Отже, історичне становлення театрів малих форм в Україні відбувалося в умовах постійної взаємодії національних традицій і європейських театральних моделей. Незважаючи на регіональні відмінності, спільним для цих театрів було прагнення до мобільності, камерності та змістовної комунікації з глядачем. Саме ці характеристики дозволили театрам малих форм зберегти свою актуальність у різні історичні періоди та заклали підґрунтя для їх подальшого розвитку в сучасному культурному просторі України.

Звернення до українських традицій і обрядовості в репертуарі театрів малих форм є закономірним явищем, що зумовлене як історичними обставинами розвитку національного театру, так і специфікою камерного сценічного простору. Театри малих форм, орієнтовані на безпосередню взаємодію з глядачем, виявилися особливо чутливими до автентичних елементів народної культури, які мають глибоке символічне та емоційне наповнення. Саме тому українські обряди, ритуали та традиційні форми народного світогляду стали одним із важливих джерел формування їхнього репертуару.

Українська обрядовість як цілісна система уявлень, дій і символів історично виконувала не лише сакральну, а й комунікативну та виховну функції. У народній культурі обряд був своєрідною театралізованою моделлю світу, в якій поєднувалися слово, музика, рух, костюм та просторове рішення. Ця синтетичність робить обряд особливо придатним для сценічного втілення, зокрема у форматі малих театральних форм, де кожен елемент набуває знакової ваги.

У репертуарній політиці вітчизняних театрів малих форм використання традицій та обрядів проявляється у кількох основних напрямках. По-перше, це пряме відтворення або реконструкція обрядових дійств — календарних і родинних, що більш характерно театрам фольклорно-етнографічної традиції. По-

друге, символічне переосмислення традиційних мотивів у сучасних драматургічних і режисерських концепціях, що дозволяє при збереженні характерних ознак української обрядовості зробити її більш цікавою і доступною для глядача доби інформаційного суспільства. По-третє, інтеграція обрядових елементів у структуру авторських вистав як художнього коду сприяє потужній активізації національної пам'яті реципієнта.

Особливе місце в репертуарі театрів малих форм посідають календарно-обрядові цикли, пов'язані з річним колом народного буття. Зимові обряди колядування, щедрування, вертепні дійства активно використовуються як основа для створення камерних вистав, де поєднуються спів, діалог, рух і символічна дія. У таких постановках обряд зазнає сценічної трансформації: зберігаючи пізнавану структуру, він адаптується до вимог театрального часу й простору. Замість масових сцен акцент переноситься на інтимність переживання, а глядач нерідко стає безпосереднім учасником дійства. Весняно-літній обрядовий цикл також знаходить своє відображення в діяльності театрів малих форм. Обряди, пов'язані з оновленням природи, шлюбною тематикою та аграрною символікою, використовуються як драматургічний матеріал для вистав, у яких важливу роль відіграє пластика, ритм і музичний супровід. Хороводи, купальські мотиви, символіка води і вогню набувають метафоричного звучання й часто використовуються як засіб філософського осмислення тем життя, смерті та відродження.

Родинно-обрядова традиція весільні, поховальні та поминальні ритуали є ще одним важливим джерелом репертуару театрів малих форм. Саме ці обряди найчастіше стають основою для психологічно заглиблених камерних вистав, у яких народна традиція слугує тлом для розкриття внутрішніх переживань персонажів. Весільна обрядовість, з її чіткою структурою та символікою, дозволяє режисерам вибудовувати драматургію вистави як послідовність ритуальних дій, де кожен епізод має не лише сюжетне, а й символічне значення. Водночас театри малих форм не обмежуються етнографічною реконструкцією обрядів. У сучасній театральній практиці дедалі частіше простежується тенденція до авторського переосмислення традиційної культури. Українські

обряди стають не самоціллю, а художнім інструментом, за допомогою якого розкриваються актуальні соціальні та екзистенційні проблеми. Традиційні образи й ритуали наповнюються новими смислами, набуваючи універсального звучання. Характерною особливістю таких вистав є поєднання архаїчних елементів із сучасними театральними засобами.

У репертуарі театрів малих форм можна спостерігати синтез народного співу з електронною музикою, традиційного костюма з умовною сценографією, обрядового тексту з сучасною мовою. Такий підхід дозволяє зберегти зв'язок із традицією, не перетворюючи її на музейний експонат, а вводячи у живий художній процес. Регіональний контекст також відіграє важливу роль у характері застосування українських традицій та обрядів. Театри малих форм у різних регіонах України звертаються до локальних обрядових практик, відображаючи специфіку місцевої культурної спадщини. Західноукраїнські колективи частіше використовують гуцульські, бойківські та лемківські традиції, зосереджуючись на музично-пластичній виразності. У центральних регіонах акцент робиться на поетичності обрядового слова та символіці народних звичаїв, тоді як у південних і східних регіонах обрядовість часто поєднується з елементами міської культури.

Особливу роль у репертуарі театрів малих форм відіграють вистави, побудовані на основі фольклорних текстів: легенд, переказів, народних пісень і замовлянь. Такі постановки не лише зберігають духовну культурну спадщину, а й актуалізують її для сучасного глядача. У камерному форматі фольклорний матеріал набуває інтимності та глибини, що сприяє емоційному залученню аудиторії. Застосування українських традицій та обрядів у репертуарі театрів малих форм виконує важливу ідентифікаційну функцію. Через звернення до спільних культурних кодів театри формують простір колективної пам'яті, де глядач має змогу відчувати свою причетність до національної культури. У сучасних умовах, коли питання збереження культурної ідентичності набуває особливої актуальності, така функція театру стає надзвичайно важливою.

Отже, аналіз репертуару вітчизняних театрів малих форм свідчить, що українські традиції та обряди використовуються не лише як декоративний елемент, а як повноцінна художня основа сценічного дійства. Вони забезпечують

глибину змісту, символічну насиченість та емоційну виразність вистав, водночас залишаючись відкритими до сучасних інтерпретацій. Саме така гнучкість і здатність до трансформації робить обрядовість важливим чинником розвитку театрів малих форм у сучасному культурному просторі України.

Сучасний театр малих форм функціонує як багаторівнева художня система, у межах якої режисер виступає ключовою фігурою формування смислів, сценічної мови та способів комунікації з глядачем. Особливої ваги в цьому контексті набуває диференціація режисерських підходів залежно від вікової аудиторії, для якої створюється вистава. Дитячо-юнацький, молодіжний та зрілий глядач мають різні естетичні запити, рівень культурного досвіду та емоційного сприйняття, що зумовлює необхідність застосування різних векторів режисерського трактування сценічного матеріалу. У виставах, адресованих дитячо-юнацькій аудиторії, провідним режисерським вектором є формування доступної, образно насиченої та емоційно безпечної сценічної мови. Театр малих форм у цьому випадку постає як простір першого знайомства дитини з театральним мистецтвом, тому особлива увага приділяється виразності дії, чіткості драматургічної структури та зрозумілості конфлікту. Режисерські рішення часто спираються на казкові, міфологічні або фольклорні сюжети, які дозволяють у символічній формі порушувати питання добра і зла, відповідальності, дружби та взаємодії з навколишнім світом.

Характерною особливістю режисури вистав для дитячо-юнацького глядача є активне використання ігрових елементів. Сценічна дія нерідко вибудовується за принципом театралізованої гри, у якій глядач стає співучасником подій. Це сприяє не лише утриманню уваги, а й формуванню емоційного зв'язку між сценою та залом. Важливу роль відіграє ритм вистави, який має відповідати віковим особливостям сприйняття, а також візуальна складова яскраві сценографічні образи, виразні костюми, музично-пластичні рішення. До прикладу, в театрі української традиції «Дзеркало» (Київ) для цієї вікової категорії пропонуються вистави: для малечі — В. Петранюка «Котигорошко та калинова дудка», для підлітків — «Пригоди Маленького принца» — інсценізацію за мотивами повісті-казки А. Екзюпері, для юні — «Мавка.

Таємниці Лісової пісні» — інсценізацію за мотивами твору Л. Українки. Ці вистави переосмислені із позиції психології вікового сприйняття творів театрального мистецтва сучасним молодшим глядачем, для якого синтез національних традицій із режисерськими новаціями у створенні художнього продукту є цікавим і креативним.

Для молодіжної аудиторії режисерські вектори зазнають суттєвих трансформацій. Молодь, як глядач, характеризується підвищеною чутливістю до актуальності тем, експериментальності форм і ширості висловлювання. У виставах для цієї вікової категорії режисери часто звертаються до проблем самоідентифікації, внутрішніх конфліктів, соціальних викликів та емоційних криз, що є близькими й зрозумілими молодому поколінню. Камерний формат театру малих форм створює сприятливі умови для такого діалогу, оскільки дозволяє мінімізувати дистанцію між актором і глядачем.

Режисерські підходи у виставах для молодіжної аудиторії нерідко базуються на синтезі різних видів мистецтва та сучасних медіа. Використання відеопроєкцій, інтерактивних елементів, електронної музики та нестандартної сценографії стає засобом наближення театру до культурного простору молоді. Водночас режисери активно експериментують із формою подачі матеріалу, порушуючи традиційну лінійність оповіді та залучаючи фрагментарну або асоціативну драматургію. Для молодіжної глядацької аудиторії театр «Дзеркало» підготував виставу В. Петранюка «Троянда пустелі, або Велика війна квітів», яка в алегоричній формі розкриває протистояння між корисними та шкідливими діями з алюзіями на людські вчинки.

Для вистав, орієнтованих на зрілу аудиторію, характерним є зосередження на глибинному психологічному аналізі та філософському осмисленні тем. Режисерські вектори у цьому випадку спрямовані на створення складних, багат шарових образів, що апелюють до життєвого досвіду глядача. Театр малих форм дозволяє працювати з нюансами акторської гри, паузами, підтекстами, які у великих сценічних формах часто губляться.

У виставах для зрілої аудиторії режисери активно використовують мінімалістичні сценічні засоби, зосереджуючи увагу на слові, жести та

внутрішній дії персонажів. Такий підхід сприяє створенню атмосфери інтимності та довіри, у якій глядач залучається до процесу співпереживання та рефлексії. Тематично ці вистави часто порушують питання сенсу життя, морального вибору, пам'яті, втрат і відповідальності, що резонує з особистим досвідом зрілої аудиторії. Для означеного реципієнта театр «Дзеркало» запропонував нове сценічне прочитання з переосмисленням основних драматургічних підтекстів у сучасному баченні класичної вистави І. Карпенка-Карого «Сто тисяч» з алюзіями на вади нинішнього соціального розчарування суспільства з проявами пихатості новоявлених нуворишів.

Водночас, сучасна режисерська практика демонструє тенденцію до поєднання різних вікових векторів у межах однієї вистави, рекомендованої для родинного перегляду. Такі постановки розраховані на багатозарове сприйняття, де кожна вікова група знаходить власний рівень розуміння. У дитячо-юнацьких виставах з'являються філософські підтексти, адресовані дорослим, а у виставах для зрілої аудиторії — елементи гри та візуальної метафорики, які полегшують сприйняття складних тем. Режисером-постановником театру «Дзеркало» для сімейного перегляду заплановано утілення вистави «Вечори на Хуторі близь Диканьки» за мотивами повісті М. Гоголя, в якій широкий загальний буде відведено українській зимовій обрядовості. Особливе місце у визначенні режисерських векторів реалізації майбутньої вистави займає робота з опрацюванням національного матеріалу та культурних традицій з універсальним переосмисленням, сприйнятним різновіковою глядацькою аудиторією. У цьому контексті український театр малих форм «Дзеркало» активно інтегрує елементи фольклору, обрядовості та національної символіки, адаптуючи їх до потреб конкретного глядача.

Таким чином, аналіз режисерських підходів до трактування вистав для різних вікових категорій свідчить про гнучкість і багатовекторність означених театральних інституцій. Вибір художніх засобів, драматургічних прийомів і сценічної мови визначається не лише жанровими особливостями вистави, а й глибинним розумінням психології глядача. Саме здатність адаптувати режисерські рішення до потреб різних аудиторій забезпечує театрам малих форм

актуальність, життєздатність та стійке місце в сучасному культурному просторі України.

Висновки.

1. Становлення театрів малих форм в Україні відбувалося в умовах активної взаємодії європейських театральних моделей та національних культурних традицій. Їхній розвиток був зумовлений соціальними, економічними й культурними чинниками, зокрема урбанізаційними процесами та зростанням потреби у доступних формах сценічного мистецтва. Театри малих форм характеризуються камерністю, мобільністю та здатністю оперативно реагувати на суспільні трансформації, що забезпечило їм стійке місце в театральному просторі України. Регіональні особливості проявлялися у виборі репертуару та форм сценічної реалізації, проте спільним залишалось прагнення до безпосередньої комунікації з глядачем.

2. Українські традиції та обряди посідають важливе місце у репертуарі вітчизняних театрів малих форм і використовуються як повноцінна художня основа сценічного дійства. Їх застосування відбувається як у формі реконструкції обрядових практик, так і шляхом символічного переосмислення традиційних мотивів у сучасному театральному контексті. Обрядовість сприяє збагаченню сценічної мови, підсилює емоційний та смисловий вплив вистав, а також виконує важливу ідентифікаційну функцію, актуалізуючи національну культурну пам'ять глядача.

3. Режисерські задуми у театрах малих форм диференціюються залежно від вікової аудиторії та її психологічних і естетичних потреб. У виставах для молодшого глядача домінують ігрові, образно-символічні та виховні вектори, спрямовані на формування емоційного контакту з театром. Молодіжні постановки вирізняються експериментальністю форм, актуальністю тем і використанням сучасних сценічних засобів. Вистави для зрілої аудиторії зосереджені на психологічній глибині, філософському осмисленні проблем та мінімалістичній сценічній виразності. Гнучкість режисерських рішень і здатність адаптувати сценічну мову до різних вікових груп є визначальними

чинниками ефективного функціонування театрів малих форм у сучасному культурному середовищі.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаються у поглибленому аналізі сучасних трансформацій театрів малих форм в умовах цифровізації та міждисциплінарних практик, а також у дослідженні режисерських стратегій інтеграції національної традиції в інклюзивні й інтерактивні сценічні формати. Окрему увагу доцільно приділити вивченню впливу театрів малих форм на формування культурної ідентичності молоді в сучасному соціокультурному просторі України.

Список використаної літератури і джерел

1. Биструшкін, О. П., 2009. *Діяльність кийвських театральних установ в контексті соціокультурних змін 80–90-х років ХХ ст.* Автореф. дис. канд. мистецтвознавства. Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв.
2. Боньковська, О., 2008. Театральне мистецтво на західноукраїнських землях у 1918–1939 роках. *Студії мистецтвознавчі*, 2(22), сс.27–48.
3. Веселовська, Г. І., 2010. Український музичний театр «малих форм» першої половини ХХ століття. *Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*, 89, сс.110–125.
4. Волосатих, О. Ю., 2009. *Музично-драматичний театр Правобережної України першої половини ХІХ ст. в контексті міжнаціональних культурних зв'язків і художніх тенденцій епохи.* Автореф. дис. канд. мистецтвознавства. Національна музична академія України імені П. І. Чайковського.
5. Воропай, О., 1958а. *Звичаї нашого народу: етнографічний нарис.* У 2 т. Т. 1. Мюнхен: Українське видавництво.
6. Воропай, О., 1966б. *Звичаї нашого народу: етнографічний нарис.* У 2 т. Т. 2. Мюнхен: Українське видавництво.
7. Галась, І., 2010. Діяльність театральних колективів в Україні на зламі 20–30-х років минулого століття: за матеріалами Державного архіву друку. *Вісник Книжкової палати*, 11, сс.1–4.
8. Гранат, О. Б., 2011. *Музично-драматичний театр як феномен української культури (на матеріалі Чернігівщини кінця ХІХ – початку ХХ століття).* Автореф. дис. канд. мистецтвознавства. Національна музична академія України імені П. І. Чайковського.
9. Ігнатенко, І., 2016. *Етнологія для народу. Свята, традиції, звичаї, обряди, прикмети, вірування українців.* Харків: Клуб сімейного дозвілля.
10. Капітула, М. Л., 2025. *Особливості функціонування театрів малих форм української традиції в реаліях ХХІ століття.* Магістерська наукова робота зі сценічного мистецтва. Національна музична академія України імені П. І. Чайковського.
11. Каплан, Л., 1919. Веселый театр. *Театральный курьер*, 1, с.3.
12. Катасонова, Т. В., 1995. *Функціонування театрів малих форм Києва у 1917–1918 роках (соціокультурний аспект).* Дис. канд. істор. наук. Київський інститут культури.
13. Коберська, Т. А., 2003. *Структурно-функціональний аналіз міфологічно-релігійних уявлень і вірувань українців та їх інкорпорація в монотеїзм.* Автореф. дис. канд. філос. наук. Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України.
14. Ліманська, О. В., 2008. *Календарне свято як складова української обрядової культури (на матеріалі Слобожанщини).* Автореф. дис. канд. мистецтвознавства. Київський національний університет культури і мистецтв.

15. Макаров, А. М., 2017. *Стиль життя, звичаї та смаки старого Києва*. Київ: Скай Хорс.
16. Мірошніченко, Н. Д. 2016. *Незалежні (недержавні) театральні форми. Механізми розвитку і державної підтримки: звіт про науково-дослідну та проектно-конструкторську роботу*. Національний центр театрального мистецтва ім. Леся Курбаса.
17. Ян, І. М. 2011. *Український музично-драматичний театр у системі соціокультурних зв'язків останньої третини ХІХ – початку ХХ століття*. Автореф. дис. д-ра філософ. наук. Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв.

References

1. Bystrushkin, O. P., 2009. *The activities of Kyiv theater institutions in the context of socio-cultural changes of the 80s–90s of the 20th century*. Ph.D. in Art History. Abstract of Thesis. State Academy of Culture and Arts Management.
2. Bonkovska, O., 2008. *Teatralne mystetstvo na zakhidnoukrainskykh zemliakh u 1918–1939 rokakh* [Theatrical art in Western Ukrainian lands in 1918–1939]. *Studii mystetstvoznavchi*, 2(22), pp.27–48.
3. Veselovska, H. I., 2010. *Ukrainskyi muzychnyi teatr "malykh form" pershoi polovyny ХХ stolittia* [Ukrainian musical theater of "small forms" of the first half of the 20th century]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho*, 89, pp.110–125.
4. Volosatykh, O. Yu., 2009. *The musical and dramatic theater of the Right-Bank Ukraine of the first half of the 19th century in the context of interethnic cultural ties and artistic trends of the era*. Ph.D. in Art History. Abstract of Thesis. Ukraine National Tchaikovsky Academy of Music.
5. Voropai, O., 1958a. *Zvychai nashoho narodu: etnografichnyi narys*. U 2 t. T. 1. [Customs of our people: ethnographic essay. In 2 vols. Vol. 1] Miunkhen: Ukrainske vydavnytstvo.
6. Voropai, O., 1966b. *Zvychai nashoho narodu: etnografichnyi narys*. U 2 t. T. 2. [Customs of our people: ethnographic essay. In 2 vols. Vol. 2] Miunkhen: Ukrainske vydavnytstvo.
7. Halas, I., 2010. *Diialnist teatralnykh kolektyviv v Ukraini na zlami 20–30-kh rokiv mynuloho stolittia: za materialamy Derzhavnogo arkhivu druku* [Activity of theater groups in Ukraine at the turn of the 20s and 30s of the last century: according to materials from the State Archive of Prints]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 11, pp.1–4.
8. Hranat, O. B., 2011. *The musical and dramatic theater as a phenomenon of Ukrainian culture (based on the material of the Chernihiv region of the late 19th–early 20th centuries)*. Ph.D. in Art History. Abstract of Thesis. Ukraine National Tchaikovsky Academy of Music.
9. Ihnatenko, I., 2016. *Etnolohiia dlia narodu. Sviata, tradytsii, zvychai, obriady, prykmety, viruvannia ukraintsiv* [Ethnology for the people. Holidays, traditions, customs, rites, signs, beliefs of Ukrainians]. Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia.
10. Kapitula, M. L., 2025. *Peculiarities of functioning of small-form theaters of the Ukrainian tradition in the realities of the 21st century*. Master's scientific work in Art History. Thesis. Ukraine National Tchaikovsky Academy of Music.
11. Kaplan, L., 1919. *Veselyi teatr* [Vesely Theater]. *Teatral'nyi kyp'er*, 1, p.3.
12. Katasonova, T. V., 1995. *Functioning of small-scale theaters in Kyiv in 1917–1918 (socio-cultural aspect)*. Ph.D. of Historical Sciences. Thesis. Kyiv Institute of Culture.
13. Koberska, T. A., 2003. *Structural and functional analysis of mythological and religious ideas and beliefs of Ukrainians and their incorporation into monotheism*. Ph.D. in Philosophical Sciences. Abstract of Thesis. H.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine.
14. Limanska, O. V., 2008. *Calendar holiday as a component of Ukrainian ritual culture (based on the material of Slobozhanshchyna)*. Ph.D. in Art History. Abstract of Thesis. Kyiv National University of Culture and Arts.
15. Makarov, A. M., 2017. *Styl zhyttia, zvychai ta smaky staroho Kyieva* [Lifestyle, customs and tastes of old Kyiv]. Kyiv: Skai Khors.
16. Miroshnychenko, N. D. 2016. *Nezalezhni (nederzhavni) teatralni formy. Mekhanizmy rozvytku i derzhavnoi pidtrymky: zvit pro naukovo-doslidnu ta proektno-konstruktorsku robotu*

[Independent (non-state) theatrical forms. Mechanisms of development and state support: report on research and design work]. Natsionalnyi tsentr teatralnoho mystetstva im. Lesia Kurbasa.

17. Yan, I. M. 2011. *Ukrainian musical and dramatic theater in the system of socio-cultural ties of the last third of the 19th–early 20th centuries*. Doctor of Philosophical Sciences. Abstract of Thesis. State Academy of Culture and Arts Management.

MARIAMNA KAPITULA

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0002-9993-3865>

Main Artistic Director

Kyiv Theater of Ukrainian Tradition “Dzerkalo”

(Kyiv, Ukraine)

mariamnakapitula@ukr.net

THE THEATERS OF SMALL FORMS IN UKRAINIAN TRADITION AS A PHENOMENON IN THE DEVELOPMENT OF STAGE ART IN THE 20TH-21ST CENTURIES

The reasons for the emergence and the process of evolutionary changes in the theaters of small forms within the Western European tradition are examined, along with the gradual identification of their characteristic features, repertoire policy, synthesis of means of expression, and hedonistic orientation. The influence of foreign small form theaters on the formation of these institutions in Ukraine in the 19th century is analyzed. Differences in domestic institutions in terms of dramaturgical and content-related aspects of the performances are identified. The repertoire context and the preferences of the audience in different regions of Ukraine during the pre-revolutionary (pre-1917) period are considered, with a focus on the influence on the formation of the repertoire policy of these institutions. Fundamental changes in the artistic and aesthetic demands of the new working-class audience are revealed, with metamorphoses in the thematic direction of performances in new socio-cultural realities. The peculiarities of the development of small form theaters in the Western Ukrainian lands before 1939 are highlighted, with a focus on the varying directions of repertoire policy in the context of rethinking the classical 19th-century national repertoire. Experimental searches for new models of performance implementation are explored. The concept of applying Ukrainian ritualism as a foundation for the formation of the repertoire in domestic small form theaters is defined. The functional role of the customs and rituals of the Ukrainian ethnic group is characterized in the context of incorporating calendar, family, and religious holidays and traditions into the repertoire of chamber theater formats. The study examines the directorial approaches to staging Ukrainian traditions in domestic theaters of small forms, with particular attention to Kyiv’s “Dzerkalo” theater. It is proven that ritualism contributes to enriching the language of performance, enhancing the emotional and semantic impact of the performances, and serves as an important identification function, activating the national cultural memory of the audience. The investigation substantiates directorial approaches to differentiating theatrical repertoires in accordance with the interests, needs, and preferences of various age groups, including children and adolescents, youth, and mature audiences.

Keywords: *the development of Ukrainian small-form theaters, Kyiv Small-Form Theater “Dzerkalo,” Ukrainian rituality and traditionalism, repertoire, contemporary directorial interpretations.*

Стаття надійшла до редакції 27.08.2025 р.

Отримано після доопрацювання 15.09.2025 р.

Прийнято до друку 15.11.2025 р.